

Отримано: 2 листопада 2013 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2013 р.

Прийнято до друку: 20 грудня 2013 р.

Магас Н. В. Діагностика потенціалу конкурентоспроможності підприємств торгівлі / Н. В. Магас // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'ячук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 190–196.

УДК 339.137.2:658.821

JEL Classification: M21

Наталія Василівна Магас,
аспірантка Львівської комерційної академії

ДІАГНОСТИКА ПОТЕНЦІАЛУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

У статті проведено аналіз та оцінку фінансово-економічного стану підприємств торгівлі. Обґрунтовано залежність потенціалу конкурентоспроможності від фінансового стану підприємств торгівлі.

Ключові слова: конкурентоспроможність, фінансово-економічний стан, підприємства торгівлі, потенціал.

Наталья Васильевна Магас,
аспірантка Львовской коммерческой академии

ДИАГНОСТИКА ПОТЕНЦИАЛА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ТОРГОВЛИ

В статье проведен анализ и оценка финансового состояния предприятий торговли. Обоснована зависимость потенциала конкурентоспособности от финансового состояния предприятий торговли.

Ключевые слова: конкурентоспособность, финансово-экономическое состояние, предприятия торговли, потенциал.

Nataliia Vasylivna Mahas,
graduate student of Lviv Commercial Academy

POTENTIAL TRADE ENTERPRISE COMPETITIVENESS DIAGNOSIS

This article provides an analysis and assessment of financial and economic state trading enterprises. Grounded dependence potential competitiveness of the financial condition of trade.

Keywords: competitive, financial and economic situation, trade enterprises, potential

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність характерна будь-якому підприємству в теперішніх ринкових умовах господарювання. Проблематика конкурентоспроможності підприємств торгівлі полягає в тому, що підприємства повинні постійно діагностувати свій фінансово-економічний стан для того, щоб мати змогу ефективного та безперервного функціонування в умовах поглиблення глобалізаційних та інтеграційних процесів, зростання недобросовісної конкуренції та спадних тенденцій в економіці країни.

Важливим питанням дослідження потенціалу конкурентоспроможності є проблема аналізу та оцінки фінансово-економічного стану підприємств торгівлі, виборі та обґрунтуванні показників аналізу, визначенні порогових (граничних) значень коефіцієнтів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питання діагностики конкурентоспроможності підприємств торгівлі відображені в роботах таких вчених, як: С. М. Ільчишин [1], С. М. Гайдар [2], К. В. Беляєва [3], І. Б. Садовська [4], Н. В. Сергійчук [5], А. О. Вознюк [7], О. Є. Бабина [8], О. П. Фещенко [9], В. М. Полозова [10], О. І. Ілляш [11] та багато інших. Однак більшість запропонованих методичних підходів до оцінки фінансово-економічного стану підприємств торгівлі не мають єдності поглядів, тому потребують додаткового вдосконалення.

Мета і завдання дослідження. Дослідити фінансово-економічний стан підприємств торгівлі, визначити, як фінансовий стан впливає на потенціал конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Конкуренція виступає внутрішньою рушійною силою ринкового середовища, в якому перебувають підприємства торгівлі. Саме ринкові умови господарювання вимагають від підприємств торгівлі одержання максимального прибутку, постійний розвиток та удосконалення, застосування нових методів управління, швидкої адаптації до умов, що склалися, щоб не втратити тієї частки та позицій ринку, які вони займають.

Таблиця 1

Основні показники обсягів та ефективності діяльності роздрібних торговельних підприємств України у 2005–2011 рр.¹

Показники, млн. грн.	Роки							Темпи зростання в рази / абсолютні відхилення, (+, -)	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011 до 2005	2011 до 2010
Товарооборот роздрібної торгівлі	90005	124747	171682	238523	222849	271381	338690	3,76	1,25
Обсяги реалізованої продукції	728059,0	941196,2	1171071,9	1425978,5	1189360,1	1408514,5	1591951,9	2,19	1,13
Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг):	710803,5	923967,0	1145973,0	1408204,3	1161653,8	1387866,5	1546862,1	2,18	1,11
матеріальні витрати	5614,9	7555,9	11469,7	14300,9	20999,4	28885,7	40888,5	7,28	1,42
вартість товарів та послуг	658548,6	856092,1	1050002,5	1283251,7	1030874,5	1227120,6	1353700,1	2,06	1,10
амортизація	2807,4	3939,8	5146,6	6504,6	7995,4	8498,1	8853,1	3,15	1,04
витрати на оплату праці	8798,6	12264,8	16808,3	22456,3	20943,4	24574,4	32415,8	3,68	1,32
відрахування на соціальні заходи	3043,9	4228,7	6402,3	7727,4	6858,1	7961,0	10060,7	3,31	1,26
інші операційні витрати	31990,1	39885,7	56143,6	73936,4	73983,0	90826,7	100943,9	3,16	1,11
Валові капітальні інвестиції	12082,6	18888,4	28472,0	34587,8	24679,2	23283,1	25442,3	2,11	1,09
Витрати на інформатизацію	434,9	638,0	1154,7	974,6	838,0	1095,3	1361,2	3,13	1,24
Фінансові результати до оподаткування (сальдо)	9464,2	10334,8	16816,9	-28146,0	-8972,7	14839,3	21583,8	2,28	1,45
Чистий прибуток (збиток) підприємств	6149,5	4958,4	10759,6	-34093,2	-13903,7	7482,7	12046,7	1,96	1,61
Рентабельність операційної діяльності, %	14,8	12,7	13,1	-0,2	4,5	9,8	15,0	0,2	5,2
Рентабельність всієї діяльності, %	3,8	2,6	4,2	-8,3	-3,8	1,7	2,6	-1,2	0,9

¹ Джерело: складено за даними [12–17]

Фінансово-економічний стан підприємств торгівлі в Україні та тенденції його зміни є передумовою конкурентоспроможності. Адже в останні роки простежується посилення конкурентної боротьби між під-

приємствами торгівлі, збільшення пропозиції товарів і послуг, з одного боку, і зменшення купівельного попиту споживачів – з іншого, ведуть до того, що виживають найбільш фінансово стійкі підприємства, які можуть бути конкурентоспроможними в умовах зростання циклічності фінансових криз [1, с. 173].

Більшість вчених для оцінки фінансово-економічного стану використовують різноманітні показники, залежно від тієї інформації яку вони бажають отримати. Погоджуючись з більшістю вчених, найважливішими групами показників для оцінки фінансово-економічного стану підприємств торгівлі є показники фінансово-економічної ефективності, показники рентабельності, ділової активності, фінансової стійкості та ліквідності [2; 3; 4]. Саме ці показники можуть дати оцінку конкурентоспроможності підприємств торгівлі, наскільки вони готові до співробітництва (з державою, працівниками, контрагентами), чи є їхні товари конкурентоспроможною на внутрішньому ринку, яка якість споживчих послуг, які вони надають, наскільки вони готові відповідати за своїми зобов'язаннями.

Розрахунки проведемо за основними показниками діяльності роздрібних торговельних підприємств за відповідні роки.

За результатами аналізу фінансово-економічної ефективності підприємств роздрібною торгівлі України (табл. 1) можна дійти висновку про невисокі показники обсягів та результатів їх діяльності. Особливо на ефективність розвитку роздрібних торговельних підприємств вплинула світова фінансова криза 2008 року. Так товарооборот роздрібною торгівлі мав тенденцію до зростання до 2008 року, вже у 2009 році ми простежили зниження його значення на 15674 млн. грн. порівняно з 2008 роком (238 523 і 222 849 млн грн). Обсяги реалізованої продукції зростали до 2008 року і становили 1425978,5 млн грн, підприємства роздрібною торгівлі змогли вийти на цей же рівень і трохи його перевищити тільки у 2011 році (1591951,9 млн грн). Витрати на інформатизацію зросли на 1,24 % порівняно 2011 рік з 2010 роком це є позитивною тенденцією, оскільки володіння інформацією дає можливість швидко адаптуватися до певних умов, мати наперед план дій в тій чи іншій прогнозованій ситуації.

Від'ємними були значення показників фінансового результату до оподаткування у 2008–2009 роках (- 28146,0, -8972,7 млн грн) та чистого прибутку підприємств (-34093,2 і -13903,7 млн грн). У 2011 році за цими показниками простежується дуже позитивна тенденція до зростання, також рентабельність операційної діяльності у 2011 році становить 15% і зросла порівняно з 2008 роком (-0,2%) на 14,8%. Рентабельність всієї діяльності підприємств роздрібною торгівлі перетнула від'ємний бар'єр і вийшла на рівень 2006 року і становить 2,6%. Ці характеристики свідчать, що підприємства роздрібною торгівлі, хоч і не мають стійкого фінансово-економічного стану, водночас вони починають виходити і перевищувати результати фінансової діяльності до кризового періоду, що є позитивною тенденцією для підвищення конкурентоспроможності підприємств роздрібною торгівлі України.

Використання нормативних значень показників є дуже важливим, оскільки дає можливість не лише оцінити фінансовий стан підприємств торгівлі, а й побачити негативні тенденції діяльності. Аналізуючи різні підходи до оцінки фінансово-економічного стану підприємств торгівлі, ми сформувавши узагальнені дані показників рентабельності, ділової активності, фінансової стійкості, ліквідності за допомогою даних досліджень [2; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

Важливим індикатором оцінки фінансово-економічного стану підприємств торгівлі є показники ділової активності, які дають змогу оцінити насамперед швидкість обороту коштів, авансованих в активи, і проаналізувати, за який період повернуться ці кошти на підприємство.

Результати аналізу показників ділової активності роздрібною торгівлі в Україні дають підстави стверджувати, що ділова активність підприємств роздрібною торгівлі за досліджуваний період погіршилася. Фондовіддача основних засобів знизилася після фінансової кризи у 2009 році порівняно з 2007 роком у вісім разів і становить 15,23, незначне зростання цього показника відбулося у 2011 році у три рази (18,75). Коефіцієнт оборотності капіталу у 2007 році досягнув двох разів, проте має місце його зниження протягом 2008–2010 рр., попри це є позитивні зрушення у 2011 році коефіцієнт трансформації досягнув майже двох разів. Посилення конкуренції негативно впливають на ділову активність підприємств роздрібною торгівлі, жорсткі умови конкуренції вимагають постійного вкладання коштів, тобто витрати зростають, а прибутки знижуються.

Наступна група коефіцієнтів, які дають можливість оцінити фінансово-економічний стан підприємств роздрібною торгівлі – це коефіцієнти фінансової стійкості підприємств роздрібною торгівлі, які дають змогу оцінити, наскільки підприємства є залежні від зовнішніх джерел фінансування, та чи в змозі самостійно профінансувати свою фінансову діяльність.

Таблиця 2

Показники ділової активності роздрібних торговельних підприємств України у 2007–2011 рр.¹

Показники	Оптимальне значення	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік
Коефіцієнт зносу основних засобів	менше 0,5	0,39	0,38	0,46	0,49	0,47
Фондовіддача основних засобів	більше 1	23,72	20,47	15,23	17,32	18,75
Коефіцієнт оборотності капіталу, рази	збільшення	1,93	1,86	1,44	1,51	1,86
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, рази	збільшення	4,42	3,59	2,67	2,87	3,11
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, рази	збільшення	3,53	2,89	2,18	2,34	2,33
Коефіцієнт оборотності запасів, рази	збільшення	12,83	12,02	9,86	10,47	9,27
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	збільшення	12,64	21,36	16,14	15,38	15,06
Період погашення дебіторської заборгованості, днів	зменшення	81,41	100,25	134,75	125,43	115,63
Період одного обороту запасів, днів	зменшення	28,06	29,94	36,50	34,38	38,84

¹ Джерело: складено за даними [12–17]

Таблиця 3

Показники фінансової стійкості роздрібних торговельних підприємств України у 2007–2011 рр.¹

Показники	Оптимальне значення	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	$\geq 0,5$	0,152	0,087	0,089	0,098	0,123
Коефіцієнт фінансової залежності	≤ 2	6,57	11,46	11,23	10,16	8,11
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,5	0,275	0,230	0,223	0,239	0,292
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	збільшення $>0,1$	0,319	0,191	0,183	0,358	0,503
Коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування)	> 1	0,181	0,096	0,098	0,110	0,111
Коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування)	зменшення $\leq 0,5$	0,841	0,907	0,904	0,897	1,108
Коефіцієнт фінансового левериджу	зменшення	0,806	1,639	1,508	1,429	1,371
Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними оборотними коштами	збільшення	0,063	0,021	0,021	0,045	0,062
Коефіцієнт забезпечення запасів власними оборотними коштами	збільшення	0,324	0,108	0,112	0,244	0,309

¹ Джерело: складено за даними [12–17]

З таблиці 3 бачимо, що підприємства роздрібної торгівлі протягом досліджуваного періоду (2007–2011 рр.) не мали можливості виконати свої зовнішні зобов'язання за рахунок власного капіталу.

Це підтверджує і значення коефіцієнта концентрації позикового капіталу, який характеризують залежність підприємств роздрібної торгівлі від позикових джерел фінансування. Оптимальне значення коефіцієнта не повинно перевищувати 0,5. З 2007 року до 2010 року значення цього показника досягало 0,9, а у 2011 році простежуємо його зростання більше 1 (1,108). Зростання цього коефіцієнта свідчить про

те, що підприємства роздрібної торгівлі ведуть дуже ризиковану діяльність; майже повну залежність від кредитних ресурсів. Для того, щоб бути конкурентоспроможними, їм весь час треба слідкувати за вчасною оплатою кредитних зобов'язань, мати економічно обґрунтовані бізнес-плати та наперед складений план дій у кризових ситуаціях.

Конкурентоспроможність підприємства, його ділові можливості на фінансовому ринку, вміння співпраці з фінансово-кредитними установами, а також вчасність та повна міра розрахунків за довгостроковими й поточними зобов'язаннями характеризує такий показник, як ліквідність підприємства.

Ліквідність підприємства – це здатність якнайшвидше підприємства перетворити свої активи в гроші. Чим швидке це перетворення, тим фінансово більш стійким є підприємство.

Таблиця 4
Показники ліквідності роздрібних торговельних підприємств України у 2007–2011 рр.¹

Показники	Оптимальне значення	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік
Коефіцієнт загальної ліквідності	> 1	1,068	1,022	1,021	1,047	1,066
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,6-0,8	0,859	0,819	0,832	0,856	0,853
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2-0,35	0,061	0,056	0,041	0,048	0,058

З таблиці 4 можна простежити відповідність коефіцієнта загальної ліквідності оптимальному значенню (1), що дає можливість стверджувати про теоретичну достатність фінансових ресурсів у підприємств роздрібної торгівлі для погашення зобов'язань. Також є тенденції до зростання цього показника з 2008 до 2011 року на 0,044.

Коефіцієнт швидкої ліквідності з 2007-2011 рр. відповідає нормативному значення (0,8) і має тенденцію до збільшення. Отже, платіжні можливості підприємств роздрібної торгівлі у досить швидкий період часу є непоганими. Підприємства можуть оплатити поточні зобов'язання, які виникають у процесі їх фінансово-економічної діяльності.

Своєю чергою, коефіцієнт абсолютної ліквідності досяг значення 2007 року тільки у 2011 році, до цього часу він був ще нижчим (0,041 у 2009 р.). Цей показник характеризує наскільки підприємства можуть оплатити свої зобов'язання негайно. Як видно з даних табл. 4, у підприємств роздрібної торгівлі цієї можливості не має, оскільки всі їхні грошові кошти вкладені у готову продукцію, товари та дебіторську заборгованість.

Зрозуміло, що у підприємств роздрібної торгівлі значна частина коштів вкладена в товарні запаси, це є вимогою безперервного функціонування торгівлі. Високий рівень дебіторської заборгованості говорить про те, що багато товарів оплачується після їх продажу. Для того, щоб знизити рівень дебіторської заборгованості і тим самим збільшити рівень власних оборотних коштів, менеджери підприємств роздрібної торгівлі повинні:

- стежити за вчасністю оплати товарів та послуг, які надаються;
- боротися з безнадійною та сумнівною дебіторською заборгованістю;
- знизити рівень не обґрунтованих товарних запасів на складах, які в буквальному значенні цього слова «заморожують гроші», при обертанні яких підприємства можуть отримати додатковий прибуток;
- покращити рівень логістики і постачання;
- підвищити мотивації для роботи своїх працівників.

Перед тим, як перейти до впливу всіх вищедосліджуваних показників та їх тенденцій на потенціал конкурентоспроможності підприємств роздрібної торгівлі хотіли б наголосити, що конкуренція є невід'ємним елементом внутрішнього фінансового ринку, тоді як конкурентоспроможність окремого торговельного підприємства є одним із найголовніших показників його стану і від якого залежить перспективи його подальшого розвитку та зростання [11, с. 145].

Тому завершуючи аналіз впливу фінансово стану на конкурентоспроможність підприємств роздрібної торгівлі, потрібно ретельно наголосити на позитивних і негативних тенденціях показників (табл. 5).

Таблиця 5

Вплив зміни фінансових показників на потенціал конкурентоспроможності підприємств роздрібно́ї торгівлі

Групи показників	Негативний вплив на конкурентоспроможність підприємств роздрібно́ї торгівлі	Позитивний вплив на конкурентоспроможність підприємств роздрібно́ї торгівлі
Показники рентабельності підприємств роздрібно́ї торгівлі	Низька рентабельність фінансової діяльності змушує підприємства роздрібно́ї торгівлі постійно ризикувати. Шукати додаткові фінансові ресурси для фінансування своєї діяльності, не достатність коштів знижує їх потенційні конкурентні можливості.	Подолавши від'ємний показник фінансових результатів діяльності підприємства зменшили можливість банкрутства та можуть підвищити свій рівень конкурентоспроможності
Показники ділової активності підприємств роздрібно́ї торгівлі	Погіршення всіх показників оборотності, проблеми з поверненням дебіторської заборгованості тачасним погашенням кредиторської заборгованості, недостатність власних оборотних коштів не викликає довіри з боку партнерів, що негативно впливає на конкурентоспроможність.	Підприємства роздрібно́ї торгівлі у 2011 році виходять на значення показників ділової активності на докризовий період це є позитивною тенденцією, оскільки підвищує їх ділові можливості.
Показники фінансової стійкості підприємств роздрібно́ї торгівлі	Високий рівень фінансового ризику, приносить високий рівень прибутку. Основне завдання постає перед підприємства роздрібно́ї торгівлі в правильному обґрунтуванні ризику, який вони беруть на себе. Конкуренція вимагає постійно діяти, тобто ризикувати і вигравати конкурентні переваги.	Підприємства роздрібно́ї торгівлі ведуть дуже ризиковану фінансову діяльність, оскільки основним джерелом формування фінансових ресурсів є зовнішні зобов'язання. Відповідно підприємства є фінансово залежними від зовнішніх інвесторів, не завжди мають право приймати самостійно управлінські рішення, що негативно впливає на їх конкурентоспроможність.
Показники ліквідності підприємств роздрібно́ї торгівлі	Нестача вільних коштів значно зменшує конкурентні можливості підприємств роздрібно́ї торгівлі, оскільки на фінансовому ринку виникають пропозиції більш вигідно купити товар, зайняти кращу торгову площу, але оплату треба зробити негайно. Підприємства торгівлі цього зробити не можуть і втрачають кращі угоди.	Підприємство вважається конкурентоспроможним, якщо воно є ліквідним і платоспроможним. Хоча підприємства роздрібно́ї торгівлі не завжди мають вільні кошти, проте вони можуть за відносно короткий термін їх знайти і розрахуватися за своїми зобов'язаннями.

Джерело: авторська розробка

Висновки. Проаналізувавши все вищезазначене, ми дійшли висновку, що на фінансово-економічний стан підприємств роздрібно́ї торгівлі суттєво вплинула і підірвала їхнє становище світова фінансова криза 2008 року. Упродовж 2008–2010 років у підприємств по всіх групах досліджуваних показників є проблеми – від'ємна рентабельність та від'ємне значення чистого прибутку, проблеми з фондоддачею, нестача вільних оборотних коштів, збільшення періоду повернення дебіторською заборгованості та зростання товарних запасів, тотальна залежність від зовнішніх джерел фінансування, низька ліквідність. Попри це, підприємства роздрібно́ї торгівлі вистояли у такий фінансово важкий для них період і у 2011 році ми бачимо низку позитивних зрушень по всіх показниках. Зрозуміло, що підприємствам роздрібно́ї торгівлі ще дуже багато потрібно працювати, щоб досягнути високого фінансового результату, але з упевненістю можна стверджувати, що в них є потенціал конкурентоспроможності і вони можуть бути конкурентоспроможними та успішно функціонувати на внутрішньому ринку України.

Література:

1. Ільчишин С. М. Теоретико-методичні засади дослідження конкуренції в торгівлі / С. М. Ільчишин // Науковий вісник НЛТУ України. 2011. – Вип. 21.9. – С. 173.
2. Гайдар С. М. Коефіцієнтний підхід до оцінки фінансової стійкості підприємств торгівлі / С. М. Гайдар // Торговля і ринок : зб. наук. праць, 2009. – № 27. – С. 443–449.
3. Беляєва К. В. Оцінка фінансової конкурентоспроможності торговельних підприємств / К. В. Беляєва // Торговля і ринок України : темат. зб. наук. пр. / голов. ред. О. О. Шубін. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – С. 193–198. – Вип. 29.
4. Садовська І. Б. Критичний аналіз показників господарської діяльності підприємства як вхідної інформації для моделей оцінки ймовірності банкрутства / І. Б. Садовська, С. І. Мороз // Економічний форум. – Луцьк : ЛНТУ, 2012. – Вип. 4. – С. 361–368.
5. Сергійчук Н. В. Використання показників фінансового стану підприємства при оцінці його інноваційного потенціалу / Н. В. Сергійчук // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – Харків : НТУ «ХПІ», 2010. – № 32.

6. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / за заг. редакцією д-ра економ. наук., проф. А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
7. Вознюк А. О. Оцінка фінансового стану підприємства як необхідна складова його економічного розвитку / А. О. Вознюк // Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 11 (37). – С. 101–105.
8. Бабина О. Є. Інтегральний показник оцінки фінансового стану підприємств транспортної галузі / О. Є. Бабина // Водний транспорт: зб. наук. праць КДАВТ. – К. : КДАВТ, 2009. – Вип. 10. – С. 73–78.
9. Фещенко О. П. Аналіз ліквідності як важливий етап оцінки фінансового стану підприємств / О. П. Фещенко // Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 19. – С. 212–221.
10. Полозова В. М. Сучасні підходи до оцінки фінансового стану підприємства / В. М. Полозова // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – № 5. – Т. 2. – С. 78–83.
11. Ілляш О. І. Фактори підвищення конкурентоспроможності торгівлі на внутрішньому ринку / О. І. Ілляш, Л. І. Поперечна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 142–145.
12. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
13. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник за 2008 рік. – Державна служба статистики України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 326 с. – С. 64–77.
14. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник за 2009 рік. – Державна служба статистики України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 447 с. – С. 214–225.
15. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник за 2010 рік. – Державна служба статистики України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – 453 с. – С. 212–223.
16. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник за 2011 рік. – Державна служба статистики України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. – 467 с. – С. 226–237.
17. Формування чистого прибутку (збитку) підприємств за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.